

دوره‌ی بازگشت

نکات خط به خط

محدوده‌ی زمانی: از انقراض دولت صفویه تا آغاز سلطنت فتحعلی شاه قاجار یعنی در دوران حکومت‌های افشاریه، زندیه و ابتدای قاجاریه

ویژگی‌های شعر و ادبیات دوره بازگشت:

- ۱- نبود رشد و شکوفایی قابل توجه در تاریخ ادبیات ایران
- ۲- روبرگرداندن شاعران از سبک هندی (اما هنوز تأثیرهایی از سبک هندی و مکتب وقوع در آثار شاعران مشاهده می‌شود).

انجمن‌های ادبی این دوره

۱- انجمن ادبی اصفهان

مشتاق اصفهانی به همراه چند تن دیگر از ادیبان در زمان نادرشاه و کریم خان زند آن را اداره می‌کرد.

۲- انجمن ادبی نشاط

مؤسس آن عبدالوهاب نشاط

۳- انجمن ادبی خاقان

پس از تأسیس ادبی انجمن نشاط، به ریاست فتحعلی شاه قاجار در تهران تشکیل شد.

نکته: با روی کار آمدن سلسله‌ی قاجار و تثبیت حکومت مرکزی، بازگشت به شیوه‌ی گذشتگان، پررونق‌تر از دوران گذشته شد.

هدف انجمن ادبی خاقان: رهایی شعر فارسی از تباهی و انحطاط اواخر دوره‌ی صفوی و در دوره‌های بعد از آن بود اما

برای رسیدن به این هدف راهی جز تقلید نداشتند و این امر باعث پیدایش سبک بازگشت شد.

روش انجمن ادبی خاقان: تقلید از آثار پیشینیان و سرودن شعر به سبک دوران گذشته

سبک بازگشت یعنی حد واسط سبک هندی و سبک دوره‌ی بعد یعنی دوره‌ی بیداری است.

عوامل تأثیرگذار در ایجاد نهضت بازگشت ادبی:

۱- غارت کتابخانه‌ی اصفهان (برخی کتب کتابخانه‌ی سلطنتی در اختیار مردم؛ قرار گرفت در نتیجه ارتباط مجدد اهل ذوق و ادب با ادب کهن)

۲- توجه به ادبیات در دربار قاجاریه و رونق دوباره‌ی شعر و شاعری و مدح شاهان

۳- ضعیف شدن جامعه در اثر شکست ایران از روسیه تزاری

علل پیروی و تقلید شاعران دوره بازگشت از اسلوب‌های کهن:

۱- فقر فرهنگی حاکم بر جامعه

۲- سستی و رخوت حاکم بر ادبیات

سبک‌هایی که شاعران این دوره (در سطوح مختلف زبانی، ادبی و فکری) از آن‌ها تقلید کرده‌اند:

سبک‌های خراسانی و عراقی را مورد توجه قرار دادند و زبان، تخیل و اندیشه (آن دو سبک را) در سبک بازگشت، تکرار نمودند.

دسته‌بندی شاعران این دوره براساس تقلید از قالب‌های شعر گذشتگان:

۱- قصیده‌سرا:

گروهی از شاعران ← تقلید از سبک کهن خراسانی و عهد سلجوقی: صبای کاشانی، قآنی شیرازی، سروش اصفهانی
۲- غزل‌سرا:

گروهی دیگر ← تقلید از شاعران سبک عراقی (حافظ و سعدی): مجمر اصفهانی، فروغی بسطامی، نشاط اصفهانی
نکته مهم: هرچند شاعران این دوره موجب نوآوری و تکامل شعر فارسی نشدند اما از این جهت اهمیت دارند که توانستند شعر ۱ از حالت سستی که در اواخر سبک هندی به وجود آمده بود نجات بخشند.
هاتف اصفهانی: از مشهورترین و معروفترین شاعران این عصر است.

افول سبک بازگشت و حرکت به سوی دوره‌ی بیداری

محدوده‌ی زمانی: از اواسط دوره‌ی قاجار تا امضای فرمان مشروطیت (۱۳۲۴ هـ . ق)

علل شکل‌گیری دوره‌ی بیداری:

۱- انتقاد از شعر دوره‌ی بازگشت از اواسط دوره‌ی قاجار (چون در این زمان مباحثی در مورد علل شکست و عقب‌افتادگی جامعه ایران مطرح شد)

۲- طرح موضوعات جدید در جامعه و ادبیات

۳- ورود اصطلاحات و لغات غربی در شعر

۴- در این دوره ورود شعر به میان مردم - شاعران خود را وقف مردم کردند.

۵- توجه داشتن به محتوا بیش از صور خیال و جنبه‌های شاعرانه

(ادبی، اجتماعی و فرهنگی)

۶- تأثیر تحصیل کردگان و آشنایان با فرنگ و هم‌گام‌شدن آن‌ها با تغییرات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بیداری را سرعت بخشید.

۷- و همچنین نشر افکار آزادی‌خواهانه و روشنفکرانه در داخل و خارج

۸- و نیز تحولات سیاسی و اجتماعی ایران و جهان

نکته مهم: عوامل فوق کشور را به سوی تحولی بزرگ سوق داد و سبب نوگرایی و نوآوری شد و حرکتی ضد استبدادی و ضد استعماری در ایران شکل گرفت و در نهایت در سال ۱۳۲۴ هـ . ق به صدور فرمان مشروطیت به امضای مظفرالدین شاه قاجار انجامید.

عوامل مؤثر در بیداری جامعه‌ی ایرانی

۱- تأثیر جنگ‌های نافرجام ایران و روس و توجه مردم به واقعیت‌ها و امکانات فنی دنیای جدید

۲- کوشش‌های عباس میرزا، ولیعهد فتحعلی شاه در روی آوردن به دانش و فنون نوین

۳- اعزام دانشجویان ایرانی به خارج از کشور برای تحصیل

۴- رواج صنعت چاپ و روزنامه‌نویسی و ترجمه و نشر کتاب‌های غربی

۵- تأسیس مدرسه‌ی دارالفنون و آموزش دانش‌های نوین به فرمان امیرکبیر

وضعیت عمومی زبان و ادبیات دوره‌ی بیداری

نکات خط به خط

عنوان دیگر ادبیات مشروطه: ادبیات بیداری

وضعیت عمومی زبان و ادبیات و چگونگی پیدایش ادبیات بیداری در ایران:

در این دوره شعرای آزادی‌خواه و گروهی از روشنفکران به نقد شرایط موجود پرداختند که با مخالفت دولت همراه شد مثل ملک‌الشعراى بهار، نسیم شمال، میرزا فتحعلی آخوندزاده، عبدالرحیم طالبوف و میرزا آقاخان کرمانی علت نام‌گذاری ادبیات بیداری یا مشروطه: آن است که چون ادبیات این دوره گویای اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دوره‌ی مشروطه است.

مفاهیم ادبیات دوره‌ی بیداری

۱- مفاهیم نو:

* آزادی

* وطن

* قانون‌خواهی

* مبارزه با استبداد و استعمار

۲- مفاهیم فرعی:

حقوق اجتماعی

* برانگیختن احساسات ملی و میهنی

* توجه به فراگیری علوم جدید

* پیکار با بیگانه و بیگانه‌خواهی

* انتقاد از نابسامانی‌ها

* نفی عقاید خرافی در جامعه

* سخن‌گفتن از حقوق زنان

شعر دوره‌ی بیداری

نکات خط به خط

انواع شیوه‌ی بیان در شعر و نثر این دوره:

۱- زبان محاوره: ادبیات این دوره به ویژه شعر - برای آن که بتواند با توده‌ی مردم ارتباط برقرار کند زبان محاوره را برگزید تا قابل فهم (تر) باشد و مفاهیم جدید را با زبانی ساده منتقل کند.

۲- زبان ادبی: نهضت ساده‌نویسی همراه با نهضت آزادی‌خواهی شکل گرفت و نویسندگان و شاعران مظاهر استبداد و استعمار را نقد می‌کردند و برای بیان دیدگاه خود زبان ادبی را انتخاب کردند.

دیدگاه شاعران این دوره درباره‌ی شعر:

از نظر آنان، شعر، بیان هنرمندانه‌ی واقعیات و وسیله‌ای برای بهبود زندگی بود که از طریق روزنامه‌ها و مطبوعات در اختیار مردم قرار می‌گرفت.

مراکز فرهنگی و ادبی این دوره به ترتیب اهمیت:

۱- تهران

۲- تبریز (بازار سیاسی و مطبوعاتی پر رونقی داشت).

دلایل عمده‌ی مرکزیت فرهنگی و ادبی تهران:

الف) تمرکز بیشتر فعالیت‌های سیاسی و مطبوعاتی در این شهر

ب) انحصار شعر و ادب در این شهر به حدی بود که حتی روزنامه‌ی نسیم شمال را که سید اشرف‌الدین در رشت منتشر می‌کرد، بیشتر مردم تهران می‌خواندند.

برخی از شاعران این دوره

شاعر	آثار	ویژگی‌ها	نمونه‌ی شعر
ادیب‌الممالک فراهانی	دیوان اشعار شامل قصاید، ترجیح‌بند و مسمط	– نام: میرزا محمّد صادق امیری فراهانی – بعدها از مظفّرالدّین شاه به او لقب ادیب‌الممالک می‌دهد. – فعالیت اصلی‌اش: روزنامه‌نگاری – او سردبیر سفرنامه مجلس بود. – شعر او با زندگی سیاسی او همراه نبود و دیوان او بسیاری از حوادث و اوضاع آن روزگار را بیان می‌کند. – در قصیده (بیشتر از قالب‌های دیگر) طبع‌آزمایی می‌کرد. – مضامین شعر او: وطنی، سیاسی و اجتماعی	از اشعار وطنی او: جنگ ننگ است در شریعت من جز پی پاس دین و حفظ وطن
سید اشرف‌الدّین گیلانی	روزنامه‌ی نسیم شمال	– مشهور به «نسیم شمال» – به خاطر شعرهای ساده و عامیانه‌اش در بین مردم جایگاه مناسبی پیدا کرد. – زبان شعر: ساده و طنزآمیز – مضامین اشعار او: مبارزه با استبداد، عشق به وطن – اشعار او در بیداری مردم بسیار مؤثر بود.	از اشعار انتقادی او، شعر «ای قلم» با مطلع زیر است: غلغلی انداختی در شهر تهران ای قلم خوش حمایت می‌کنی از شرع قرآن ای قلم
ایرج میرزا	دیوان اشعار	– در به کارگیری تعبیرات عامیانه و آفریدن اشعار ساده و روان مهارت بسیار داشت. – در طنز، هجو و هزل هم، چیره‌دست بود. – با وجود اندیشه‌های نوگرایانه در شعر وی اما جایگاه خانوادگی (از نوادگان فتح‌علی‌شاه قاجار) و تفکّرات شخصی‌اش مانع از آن می‌شود که در ردیف شاعران آزادی‌خواه مشروطه قرار گیرد. در ترجمه‌ی شعرهای غربی منظوم‌هایی پدید آورده است که در نوع خود، کار ابتکاری محسوب می‌شود.	قطعه‌ی «قلب مادر» که یکی از آن نمونه‌هاست با بیت زیر آغاز می‌شود: داد معشوقه به عاشق پیغام که کند مادر تو با من جنگ
عارف قزوینی	دیوان شعار	– شاعر وطنی و موسیقی‌دان دوره‌ی مشروطه – عرصه‌ی هنر او تصنیف‌ها و ترانه‌های میهنی‌ای بود که در برانگیختن مردم و آزادی‌خواهی نقش بسیار مؤثر داشت. – زبان شعر: ساده و دور از پیچیدگی – مضامین اشعار او: وطن‌دوستی و ستیز با نادانی بود. – سوز و شوری که در شعر عارف نمایان است نشان از دردمندی و عشق او به میهن است.	بیت زیر در تصنیف معروف اوست: از خون جوانان وطن لاله دمیده از ماتم سرو قدشان سرو خمیده

شاعر	آثار	ویژگی‌ها	نمونه‌ی شعر
محمد تقی بهار (ملک الشعرا)	– شعر: دیوان اشعار پژوهش: تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران، سبک‌شناسی، تاریخ تطور نظم فارسی – تصحیح‌های ارزشمند و مقالات علمی	– آشنایی عمیق به زبان فارسی، ادبیات کهن و مسائل جدید روز جامعه – درون مایه‌ی اشعار: آزادی، وطن – لحن و سبک شعر: لحن و زبان حماسی و سبک خراسانی – حوزه‌های فعالیت: تحقیق، تدریس سیاست، روزنامه‌نویسی	بیت زیر سرآغاز یکی از سروده‌های اوست: من نگویم که مرا از قفس آزاد کنید قفسم برده به باغی و دلم شاد کنید
فرّخی یزدی	دیوان اشعار	– از شاعران شاخص دوره‌ی بیداری – به سبب آزادی‌خواهی به زندان افتاد. – تحت تأثیر شاعران گذشته به ویژه مسعود سعد و سعدی بود و آشنایی با سعدی طبع وی را شکوفا ساخت. – در دوره‌ی هفتم مجلس، نماینده‌ی مردم یزد شد، ولی دست از اندیشه‌های پرشور آزادی‌خواهانه و وطن دوستانه برداشت و در نهایت جانش را در راه آزادی فدا کرد.	بیت زیر سرآغاز یکی از سروده‌های اوست: آن زمان که بنهادم سر به پای آزادی دست خود ز جان شستم از برای آزادی

نثر فارسی در قرن‌های ۱۲ و ۱۳ (دوره بیداری)

نکته: در سال‌های انقلاب مشروطه دگرگونی‌هایی در نثر فارسی به وجود آمد که نثر را به سوی سادگی و بی‌پیرایگی سوق می‌دهد.

از جمله دگرگونی‌های نثر این دوره

۱- رواج و گسترش روزنامه

۲- روی آوردن به ترجمه و ادبیات داستانی بر اثر ارتباط با ادبیات اروپا

۳- تغییر مخاطبان نوشته‌ها

۴- نوشته‌ها به زبان مردم کوچه و بازار نزدیک‌تر شد.

پیشگامان نثر ساده‌ی این دوره عبارتند از: قائم مقام فراهانی، علامه‌ی دهخدا، ناصرالدین شاه، عبدالرحیم طالبوف، میرزا

آقاخان کرمانی، زین‌العابدین مراغه‌ای

موضوع‌ها و حوزه‌های ادبی نثر دوره‌ی مشروطه:

روزنامه‌نگاری:

الف) در سال‌های اوّل مشروطه اغلب نویسندگان مطالب خود را در قالب مقاله در روزنامه‌ها منتشر می‌کردند.

ب) روزنامه‌های بی‌شمار این دوره انتشار یافت که دربردارنده‌ی مطالب سیاسی، اجتماعی و گاه علمی بود.

از مهم‌ترین روزنامه‌ها و مجله‌های این دوره:

- ۱- صور اسرافیل: با مدیریت میرزا جهانگیرخان، منتشر می‌شد.
- ۲- نسیم شمال: با مدیریت و نویسندگی سید اشرف‌الدین گیلانی را می‌توان نام برد که مسائل سیاسی و اجتماعی و ... را با لحنی انتقادی و طنزآمیز بیان می‌کردند.
- ۳- بهار: مجله و نشریه ادبی محسوب می‌شد که به وسیله‌ی میرزا یوسف‌خان اعتصامی آشتیانی (پدر پروین اعتصامی) منتشر شد.
- ۴- دانشکده و نوبهار: با مدیریت ملک‌الشعراى بهار انتشار می‌یافت.
- ۵- نوبهار

داستان‌نویسی:

داستان‌نویسی به شیوه‌ی جدید (رمان‌نویسی) در ادبیات کلاسیک (سنتی) فارسی سابقه ندارد و این نوع ادبی، محصول یک قرن گذشته است.

رویکرد و نگرش نویسندگان پیش از انقلاب مشروطه: نویسندگان ایرانی، نوشتن رمان داستان بلند را به مفهوم امروزی را از طریق ترجمه‌ی رمان‌های تاریخی غربی آغاز کردند.

نکته: در عصر مشروطه بیشترین رویکرد نویسندگان به رمان‌های تاریخی بود.

علل رویکرد نویسندگان عصر مشروطه به رمان‌های تاریخی و اجتماعی

الف) نوعی باستان‌گرایی و روحیه‌ی کاوشگرانه در شناخت هویت گذشته میان آن‌ها حاکم بود.

ب) به دلیل سیاست‌های موجود در جامعه، نگرش رمان‌های تاریخی و اجتماعی سطحی در مقایسه با کارهایی مثل روزنامه‌نویسی یا نوشتن رمان سیاسی در دسر کم‌تری داشت.

از جمله رمان‌نویسان این دوره:

- ۱- محمد باقر میرزا خسروی: شمس و طغرا
- ۲- میرزا حسن‌خان بدیع: شمس‌الدین و قمر - داستان باستان

نمایش‌نامه‌نویسی:

نمایش‌نامه‌نویسی در ایران نوع ادبی جدیدی به شمار می‌رود و با این شکل غربی‌اش در ادب کهن ایران سابقه‌ای ندارد.

نکته: نمایش‌نامه‌نویسی؛ در دوره‌ی ناصرالدین شاه هم‌زمان با رفت و آمد ایرانیان به اروپا رواج یافت.

نکته: اولین نمایش‌نامه‌نویس فارسی، میرزا آقا تبریزی بود. وی چند نمایش‌نامه‌ی کوتاه تألیف کرد. این نمایش‌نامه‌ها به خاطر انتشار برخی از آن‌ها در آغاز مشروطه، تنها نمونه‌ی ادبیات نمایشی در این دوره محسوب می‌شود و زبان آن‌ها مانند نثر داستانی قبل از مشروطه روان، بی‌تکلف و عوام‌فهم است.

ترجمه:

فن ترجمه از عوامل مؤثر در رشد آگاهی و تحوّل اندیشه‌ی ایرانیان در سال‌های قبل از مشروطه بود.

شروع ترجمه‌ی آثار اروپایی با تأسیس چاپخانه در زمان فتحعلی‌شاه آغاز شد.

از میان مهم‌ترین آثار ترجمه‌شده در این دوره، می‌توان: سرگذشت حاجی‌بابا اصفهانی اثر جیمز موریه را نام برد که میرزا حبیب اصفهانی آن را ترجمه کرده است.

تحقیقات ادبی و تاریخی:

نکته: تنها اثر قابل توجه تاریخ‌بیداری ایرانیان تألیف ناظم‌الاسلام کرمانی است که موضوع آن تاریخ مشروطه است.

و تنها دلیل بی‌رغبتی و بی‌میلی محققان به تحقیقات ادبی و تاریخی را می‌توان اشتغال اهل قلم به روزنامه‌نویسی و موضوعات دیگر دانست.

نمونه‌ی نثر	ویژگی‌ها	آثار	نویسنده
<p>متن زیر از اوست: «مخدوم مهربان من، از آن زمان که رشته- ی مراودت حضوری گسسته و شیشه‌ی شکیبایی از سنگ تفرقه و دوری شکسته، اکنون مدت دو سال افزون است که نه از آن طرف بریدی و سلامی و نه از این جانب قاصدی و پیامی، طایر مکتبات را پر بسته و کلبه‌ی مراودات را در بسته ...»</p>	<p>— از معروف‌ترین نویسندگان و سیاستمداران بزرگ این دوره است. — او با تغییر سبک نگارش، تکلف را در نثر از بین برد. — مسائل عصر خود را با زبان و اصطلاحات رایج و آمیخته به شعر و ضرب‌المثل‌های لطیف به سبک گلستان سعدی نوشت و موجب اقبال و عامه‌ی مردم به نثر گردید. — عبارات کوتاه او نیز گاهی موزون و مسجع‌اند. — او احیاکننده‌ی نثر فارسی است. — منشآت مهم‌ترین اثر قائم مقام است.</p>	<p>منشآت (مهم‌ترین اثر او)</p>	<p>قائم‌مقام فراهانی</p>
<p>از نمونه‌های نثر اوست: نه، هان! این زمین روی چیه؟ روی شاید گاو، گاو روی چیه؟ روی ماهی، ماهی روی چیه؟ روی آب، آب روی چیه؟ وای وای! الهی روده‌ات بیره، چه قدر حرف می‌زنی؟! حوصلم سر رفت! آفتابه لگن شش دست، شام و ناهار هیچی! گفت نخور. عسل و خربزه با هم نمی‌سازند! نشنید و خورد. یک ساعت دیگر یارو را دید، مثل مار به خودش می‌پیچید. گفت: نگفتم نخور؟ این دو تا با هم نمی‌سازند. گفت: حالا که این دو تا خوب با هم ساخته‌اند که من یکی را از میان بردارند...»</p>	<p>— از پیشگامان نثر جدید فارسی است. — شعر نیز می‌سرود. — او در رواج نثر ساده و عامیانه که بعدها در داستان‌های محمدعلی جمالزاده و صادق هدایت به کار می‌رفت نقش مؤثر داشت.</p>	<p>— چزند و پرند (مجموعه‌ای است طنزآمیز و سیاسی - اجتماعی) که در روزنامه صدر آلفین چاپ می‌شد. — روزنامه‌ی صور اسرافیل (این روزنامه به همت میرزا جهانگیرخان صور اسرافیل و همکاری دهخدا چاپ می‌شد). — روزنامه‌ی سروش (در استانبول چاپ می‌شد). — لغت‌نامه (حاصل پژوهش‌های او در فرهنگ‌نویسی و مفصل‌ترین) کتاب لغت زبان فارسی محسوب می‌شود). — امثال و حکم</p>	<p>علامه علی‌اکبر دهخدا</p>

درس در یک نگاه

دوره بازگشت:

محدوده‌ی زمانی ← از انقراض دولت صفویه تا آغاز سلطنت فتحعلی شاه قاجار (یعنی در دوران حکومت‌های افشاریه، زندیه و ابتدای دوره قاجار)

ویژگی‌های مرتبط با شعر ← ایجاد انجمن‌های ادبی مانند:

انجمن اصفهان، انجمن ادبی نشاط و انجمن خاقان

– تقلید از شیوه‌ی شعرسرایی برای رهایی شعر فارسی از تباهی و انحطاط اواخر دوره‌ی صفوی

– موجب پیدایش سبک بازگشت شدند که آن را حد واسط بین سبک هندی و سبک دوره‌ی بیداری می‌دانند.

شاعران ← قصیده‌سرایانی که به سبک شاعران خراسانی و عهد سلجوقی توجه داشتند: صبا کاشانی، قآنی شیرازی، سروش اصفهانی

غزل‌سرایانی که به سبک حافظ، سعدی و دیگر شاعران سبک عراقی:

مجمر اصفهانی، فروغی بسطامی، نشاط اصفهانی

نشاط اصفهانی ← نثر به سمت سادگی و بی‌پیرایگی

ویژگی‌های کلی و عمومی نثر ←

– رواج روزنامه‌ها

– روی آوردن به ترجمه و ادبیات داستانی

– تغییر مخاطبان نوشته‌ها (به دلیل ارتباط با اروپا)

– روزنامه‌نویسی و مجله‌نویسی: صور اسرافیل، نسیم شمال، بهار، دانشکده، نوبهار

– رمان‌نویسی: بیشترین رویکرد به نوشتن رمان‌های تاریخی بود.

– رمان‌نویسان: محمدباقر میرزا خسروی (شمس و طغرا) میرزا حسن‌خان بدیع، (شمس‌الدین و استان باستان)

– نمایش‌نامه‌نویسی: فقط چند نمایش‌نامه کوتاه را میرزا آقا تبریزی تألیف کرد.

– ترجمه: سرگذشت حاجی‌بابا اصفهانی اثر جیمز موریه، مترجم میرزا حبیب اصفهانی

تحقیقات ادبی و تاریخی ←

تحقیقات ادبی و تاریخی در دوره‌ی مشروطه به علت اشتغال اهل قلم به روزنامه‌نویسی و موضوعات دیگر جاذبه نداشت و تنها اثر قابل ذکر: تاریخ بیداری ایرانیان نوشته ناظم‌الاسلام کرمانی است.

قائم‌مقام فراهانی ←

– نویسنده و سیاست‌مدار بزرگ

– احیاءکننده‌ی نثر فارسی است.

– سبک گذشتگان را از بین برد.

– مسائل عصر را با به کار بردن زبان و اصطلاحات رایج و آمیخته به شعر و ضرب‌المثل‌های لطیف به سبک گلستان نوشت.

– منشآت اثر اوست.

دهخدا ←

– از پیشگامان نثر جدید فارسی

– با روزنامه صور اسرافیل همکاری داشت.

– مجموعه نوشته‌های طنزآمیز سیاسی – اجتماعی او با عنوان چرند و پرند در همان روزنامه منتشر می‌شد.

– او نقش مؤثری در رواج نثر ساده و عامیانه داشت.
– حاصل پژوهش‌های او در فرهنگ‌نویسی کتاب ارزشمند لغت‌نامه است و مفصل‌ترین کتاب لغت‌نامه زبان فارسی است.

دوره بیداری:

محدوده‌ی زمانی ← حدوداً از اواسط دوره‌ی قاجار شروع و در نهایت تا امضای فرمان مشروطیت به دست مظفرالدین شاه قاجار در سال ۱۳۲۴ هـ. ق به طول انجامید.

ویژگی‌های کلی و عمومی نثر ←

- شکل‌گیری ادبیات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی
- ظهور مفاهیم تازه مثل: آزادی، وطن، قانون‌خواهی، مبارزه با استبداد و استعمار
- حرکت به سوی نوگرایی و نوآوری در اندیشه
- به کارگیری زبان محاوره در شعر
- به کارگیری شعر در مطبوعات و روزنامه‌ها
- بحث از حقوق اجتماعی
- برانگیختن احساسات ملی و میهنی
- توجه به فراگیری علوم جدید
- پیکار با بیگانه‌خواهی
- انتقاد از نابسامانی‌ها
- نفی عقاید خرافی در جامعه
- سخن از حقوق زنان

نویسندگان و شاعران ←

- ادیب الممالک فراهانی: روزنامه‌نگار، سردبیر روزنامه‌ی مجلس، شاعر قصیده‌سرا، مضامین: وطنی، سیاسی و اجتماعی
- سید اشرف‌الدین گیلانی و یا نسیم شمال: شاعر طنزپرداز، شعرهایش: ساده و عامیانه
- ایرج میرزا: به کارگیری تعبیرات عامیانه و آفریدن اشعار ساده، ترجمه‌ی اشعار اروپایی
- عارف قزوینی: شاعر وطنی، موسیقی‌دان
- ایجاد و مرکز فرهنگی و سیاسی تازه به نام تهران
- هنروی تصنیف و ترانه‌های میهنی اوست
- شعر او ساده
- مضامین وطن‌پرستی و ستیزه با نادانی
- بهار، ملک‌الشعرا: شاعر آزادی و وطن، لحن حماسی، سبک خراسانی، آثار: سبک‌شناسی، تاریخ احزاب سیاسی، تاریخ تطوّر نظم فارسی، دیوان اشعار، تصحیح و مقالات علمی و در حوزه سیاست و روزنامه‌نویسی نیز فعالیت داشت.
- فرّخی یزدی: شاعر آزادی‌خواه که جان خود را در این راه فدا کرد، نماینده‌ی مردم یزد در مجلس هفتم، در شعر پیرو سعدی و مسعود سعد.